

References transliterated

1. Cyorf R.M., March J.G. A Behavioral Theory of the Firm. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1963. – 332 p.
2. Faucheaux C., Mackenzie K. Task Depending on Organizational Centrality. Its Behavioral Consequences // Journal of Experimental Sociology and Psychology. Vol. 2, 1966. – P. 37.
3. Fleishman E.A. The Description of Supervisory Behavior. // Journal of Applied Psychology. Vol 37(3), 1953. – P. 153-158.
4. Hulin, C., and Blood M. Job Enlargement, Individual Differences, and Worker Responses // Psychological Bulletin. Vol. 69, 1973. – P. 41-55.
5. 5.Kobtseva E.N. Adaptatsiya personala: klasyfikatsiya vydiv y pokazately / E.N.Kobtseva // Vestnyk Voronezhskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Seryia: Ekonomyka y upravlenye. № 1. – 2008. – S. 100-104.
6. 6.Manaev S.V. Otsenka upravleniya protsessom adaptatsiyei / S.V.Manaev, Iu.D.Horkovenko // Upravlenye personalom. – № 11-12. – 2007. – S. 50-53.
7. 7.7. Moroziuk Iu.V. Chelovecheskyi faktor v upravleny sotsyalno-ekonomycheskymy systemamy: monohrafiya. / Iu.V.Moroziuk, S.N.Moroziuk. – M: Fynakademyia, 2009. – С. 4-9.
8. Moroziuk Iu.V. Chelovecheskyi faktor. Psykholohycheskye aspekty upravleniya personalom (v kontekste obespecheniya ekonomycheskoi bezopasnosti orhanyzatsyy): monohrafiya / Iu.V.Moroziuk, S.N.Moroziuk. – M: Fynansovyy unyversytet, 2011. – С. 5-7.
9. OShonessy Dzh. Pryntsypy orhanyzatsyy upravleniya fyrmoy / Dzh.OShonessy. – M.: Prohress, 1979. – 420 s.
10. Rodyonova V.O. Metody adaptatsyy personala konkurentosposobnoho predpriyatiya k novoi orhanyzatsyonnoi kulture / V.O.Rodyonova // Vestnyk voronezhskoho hosudarstvennoho tekhnynskoho unyversyteta. – Tom 6. – № 3. – 2010. – S. 14-16.
11. Tiulkyna Iu.S. Sushchnost y pryntsypy adaptatsyy personala / Iu.S.Tiulkyna // Vestnyk Voronezhskoho hosudarstvennoho unyversyteta. – № 1. – 2008. – S. 109-113.

Kaluzhnaya E.N. Tsibulskaya D.K. The behavioral approach in adapting the personnel to organizational changes. The article displays the theoretical aspects of the behavioral approach in adapting the personnel to organizational changes. The paper deals with the analysis of adaptation of personnel to organizational changes and focuses on the appropriateness of behavioral approach as an effective strategy for improving performance. The main advantages of using a behavioral approach have been shown and also it has been determined that its application methods, procedures and techniques allows to anticipate and understand the behavior of employees in organizations, encouraging them to productive work in conditions of constant change. It has been concluded, that the behavioral approach has significant potential as a method of reducing the level of resistance to organizational changes by the staff. Our theoretical stude may be useful in the framework of the organizations that are in terms of social or economic changes.

Keywords: adaptation, motivation, organization, organizational changes, behavioral approach, classic approach, the theory of human relations, management.

УДК 159.923:[331.101.3+331.102.24]

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ, РЕЗЕРВИ І БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ

О.В. Лазорко

кандидат психологічних наук, доцент,

докторант кафедри загальної та соціальної психології

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Лазорко О.В. Професійне самовизначення, резерви і безпека особистості. У статті представлено теоретичне обґрунтування та емпіричне визначення психологічних резервів професійної безпеки особистості в період вибору нею професії. Окреслено основні аспекти запропонованої дослідницької позиції теоретичного аналізу і розробки програми емпірико-діагностичного вивчення. Теоретична концептуалізація проблеми торкається розгляду аспектів професійної безпеки особистості в період вибору професії та специфіки переживання соціальної задоволеності юнаків як ознаки особистісної готовності підвищення якості професійного та особистого життя в майбутньому. Розроблена програма емпіричного дослідження, а також комплекс використаних методів математичної обробки результатів дослідження дає змогу конкретизувати зміст соціально-фрустраційної детермінації вибору професії в старшому шкільному віці: послідовність збільшення показників рівня соціальної фрустрованості відображена у зміні її психологічних ознак від емансипованої самостійності, раціональної відповідальності до інтелектуального відчуження.

Ключові слова: професійна безпека особистості, професійні резерви, соціальна фрустрованість, старшокласник.

Лазорко О.В. Профессиональное самоопределение, резервы и безопасность личности. В статье представлены теоретическое обоснование и эмпирическое определение психологических резервов профессиональной безопасности личности в период выбора ею профессии. Определены основные аспекты предложенной исследовательской позиции теоретического анализа и разработки программы эмпирико-диагностического изучения. Теоретическая концептуализация проблемы касается рассмотрения аспектов профессиональной безопасности личности в период выбора профессии и специфики переживания социальной удовлетворенности юношей как признака личностной готовности повышения качества профессиональной и личной жизни в будущем. Разработанная программа

эмпирического исследования, а также комплекс использованных методов математической обработки результатов исследования позволяют конкретизировать содержание социально-фрустрационной детерминации выбора профессии в старшем школьном возрасте: последовательность увеличения показателей уровня социальной фрустрированности отражена в изменении ее психологических признаков от эмансипированной самостоятельности, рациональной ответственности к интеллектуальному отчуждению.

Ключевые слова: профессиональная безопасность личности, профессиональные резервы, социальная фрустрированность, старшеклассник.

Постановка проблеми. Процес професійного самовизначення пронизує весь життєвий шлях людини, адже набуваючи професійний досвід та реалізуючи його в конкретній професійній діяльності, особистість постійно осмислює свої реальні можливості та шляхи удосконалення себе в процесі професійної реалізації. Безумовно така постановка ставить питання її професійної безпеки, яка розглядається нами як сукупність поточного стану та факторів, що характеризують стабільність і стійкість професійного рівня розвитку людини, що дозволяє їй підтримувати гідний рівень життя. Також професійну безпеку можна розглядати як систему заходів, спрямованих на забезпечення захисту людини від внутрішніх і зовнішніх загроз у сфері професіоналізації, що торкаються питань виживання суб'єкта у кризових умовах, захисту життєво важливих професійних інтересів особистості, створення внутрішнього імунітету і зовнішнього захисту від дестабілізуючих впливів та можливість забезпечення гідних умов життя та сталого розвитку особистості.

У такій постановці питання професійної безпеки особистості актуалізується контекст набуття професійного досвіду під час навчання, а точніше в період первинної професіоналізації, коли відбувається безпосередньо вибір професії та оволодіння нею засобом набуття конкретних професійних знань, умінь і навичок. Саме цей період професійного самовизначення є визначальним в активному пошуці можливостей розвитку та формуванні себе як повноцінного учасника суспільства, тому вкрай актуальним є вивчення прогностичних резервів успішної професіоналізації особистості як активного суб'єкта професійної діяльності в майбутньому.

Для нашого дослідження важливого значення набувають праці, в яких висвітлено різні аспекти життєвого і професійного розвитку особистості, серед яких праці Б. Ананьєва, В. Бодрова, Ж. Вірної, Ю. Забродіна, З. Карпенко, І. Кона, Н. Логінової, І. Манохи, В. Моргуна та ін.; проблема становлення сенсових утворень старшокласників у теорії професійної орієнтації висвітлена у розробках Є. Климова, В. Колинко, Д. Леонтєєва, М. Пряжнікова, А. Фонарьова, які визначили концептуальні положення, умови підготовки молодих людей до життєвого та професійного самовизначення. В якості самостійного предмету дослідження професійне самовизначення старшокласників представлені у працях М. Савчина, М. Боришевського, В. Татенко, Т. Титаренко, Д. Фельдштейна тощо.

Метою запропонованого матеріалу є теоретичне обґрунтування та емпіричне визначення психологічних резервів професійної безпеки особистості в період вибору нею професії.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Розпочинаючи теоретико-методологічний екскурс в проблему професійної безпеки особистості, відразу зазначимо розуміння професійної безпеки, яке зведено до сукупності поточного стану та факторів, що характеризують стабільність і стійкість професійного рівня розвитку людини, що дозволяє їй підтримувати гідний рівень життя. Також професійну безпеку можна розглядати як систему заходів, спрямованих на забезпечення захисту людини від внутрішніх і зовнішніх загроз у сфері професіоналізації, що торкаються питань виживання суб'єкта у кризових умовах, захисту важливих професійних інтересів особистості, створення внутрішнього імунітету і зовнішнього захисту від дестабілізуючих впливів та можливість забезпечення гідних умов життя та сталого розвитку особистості [3].

З такого тлумачення цього психологічного феномену є зрозумілим, що центральною фігурою в психології професійної безпеки є людина, яка стає суб'єктом професійної реалізації тільки в процесі соціалізації, вагома вага впливу якого припадає на старший шкільний вік. В цей період відбуваються суттєві змінення, які характеризують перехід самосвідомості на якісно новий рівень. Це проявляється у підвищенні значимості власних цінностей, у зміні часткових самооцінок окремих якостей особистості на загальне, цілісне ставлення до себе. Для старшого шкільного віку найбільш актуальними є задачі соціального і особистісного самовизначення, тобто визначення себе і свого місця в житті.

В ранній юності створюються найбільш сприятливі умови для формування потреби у соціальній реалізації в єдності трьох компонентів [4]. Основа когнітивного компоненту – науковий світогляд, який активно формується в юнацькому віці. Його визначають узагальнююча оцінка оточуючого світу, пізнання соціальних норм (правових і моральних), що регулюють поведінку людини в цьому світі, ставлення до цих норм і правил. Мотиваційний компонент соціальної реалізованості включає якісний стрибок у розвиток самосвідомості – на перший план виступають питання, пов'язані із усвідомленням свого місця в суспільстві, відповідальності за свою поведінку, тобто відбувається своєрідне «примірювання» себе до суспільства. На базі розвинутої самосвідомості формуються суспільно значущі мотиви соціальної діяльності у юнаків та дівчат. На основі сформованого наукового світогляду та розвинутої самосвідомості, відбувається здійснення юнаками і дівчатами певної лінії поведінки, яка складає поведінковий компонент соціальної реалізованості.

Підкреслюючи багатоплановість самовизначення юнака, ми виділяємо в ньому в якості головної ознаки прагнення суб'єкта визначити себе в світі, тобто зрозуміти себе і свої можливості поряд із розумінням свого Я і призначення в житті [2]. Ще один важливий момент, використаний у дослідженні: формування самовизначення передбачає не будь-яку єдину генеральну лінію становлення, а існування низки варіантів його прояву. Це й привело нас до думки про відому перевагу проведення індивідуально-орієнтованого дослідження з метою вивчення професійних резервів молоді людини. На нашу думку, саме психічні стани, які проявляються у психічній діяльності є тією центральною ознакою виражених результативних і якісних характеристик діяльності, яку виконує людина.

Теоретична концептуалізація зазначеної проблеми неможлива без розгляду аспектів переживання соціальної задоволеності юнаків, що, на нашу думку, не тільки більш чітко окреслює образ майбутньої професійної реалізації, але й є центральною ознакою наміру підвищення якості професійного і особистого життя в майбутньому. Тому, логічним є розгляд соціальної фрустрованості особистості, яка виражається у незадоволеності соціальними досягненнями в основних аспектах життєдіяльності, тобто є повною протилежністю соціальної задоволеності. В старшому шкільному віці, коли «почуття дорослості» змушує юнака проявляти самостійність у вирішенні життєвих проблем, саме соціальна фрустрованість виявляє тенденцію загостреного прояву в силу особливостей юнацького бажання «володіти світом» і проявляти активну реакцію на різні події життя [5].

Для емпіричного підтвердження сформульованих нами теоретичних положень щодо емпіричної експлікації психологічних резервів професійної безпеки особистості в період вибору нею професії та визначення правомірності використання запропонованих діагностичних засобів було проведено дослідження на вибірці учнів випускних класів, що склала 180 осіб. Дослідницька робота проводилася на базі загальноосвітніх шкіл м. Луцька (№ 10, 20, 22, 24). Під час формування вибіркової сукупності було дотримано вимог до її змістовності та еквівалентності. Виконання вимог критерію змістовності вибірки досягалося шляхом підбору вибірки, що відповідала предмету дослідження та висунутим дослідницьким гіпотезам. Слідування критерію еквівалентності виражалося у нормальному розподілі емпіричних даних, отриманих з усієї вибірки.

Серед діагностичних методик використовувалися методики: діагностики рівня соціальної фрустрованості особистості Л. Васермана (модифікований варіант); визначення професійної спрямованості Дж. Холанда; визначення професійних установок підлітків І. Кондакова; «Індекс ставлення до здоров'я», розроблений С. Дерябо і В. Ясвіним; визначення психічних станів школярів А. Прохорова; визначення професійної спрямованості Дж. Холанда; шкала соціальної компетентності А. Прихожан; особистісний опитувальник для старшокласників (HSPQ) Р. Кетела, Р. Коана; опитувальник дослідження тривожності у старших підлітків і юнаків (STPI) в адаптації А.Д. Андрєєвої; особистісний опитувальник Г. Айзенка; шкала дослідження Я-концепції (PHSCS) Е. Піорса, Д. Харіса в адаптації та нормуванні А. Прихожан. При обробці результатів використовувалися такі методи математичної статистики: однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) і факторний аналіз. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows версія 13.0. [1].

Для статистично-математичної обробки отриманих емпіричних даних, насамперед, усі досліджувані були поділені на 3 групи за рівнем прояву у них показників соціальної фрустрованості: група 1 – старшокласники з високим рівнем соціальної фрустрованості (41,1 % загальної вибірки), група 2 – середній рівень (35,6 %), група 3 – низький рівень соціальної фрустрованості (23,3 %). Для

визначення статистично-значущих відмінностей у показниках діагностичних шкал запропонованих методик, було використано однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA), який дає змогу перевірити гіпотезу про те, що базовий діагностичний критерій «соціальної фрустрованості» дійсно має вплив на залежні змінні (середні значення, що відповідають різним градаціям фактору відрізняються).

У дисперсійному аналізі перевірка статистичної значущості відмінності між середніми значеннями декількох груп здійснюється на основі вибіркової дисперсії. Результати продемонстрували відсутність статистично-значущих відмінностей між трьома групами за такими діагностичними показниками як: професійна спрямованість за реалістичним типом, професійна спрямованість за артистичним типом, позитивні вольові стани, позитивні емоційні стани, фактор Q4, популярність серед ровесників у структурі Я-концепції, зовнішня і фізична привабливість у структурі і Я-концепції, екстра/інтроверсія. Тобто, рівень соціальної фрустрованості не здійснює визначального впливу на формування та специфіку прояву перерахованих вище особистісних характеристик та психологічних особливостей старшокласників під час вибору професії. Водночас більшість діагностичних шкал статистично-значущо диференціюють групи досліджуваних залежно від рівня соціальної фрустрованості на рівні від $p \leq 0,05$ до $p \leq 0,001$.

Наступним етапом аналізу отриманих емпіричних результатів стало проведення факторизації, яка відбувалася за допомогою методу головних компонент (Principal Components) з їх наступним варімакс-обертанням (Varimax). Для визначення кількості факторів використовувався критерій відсіювання Р. Кеттелла (scree-test). Правомірність застосування методу факторного аналізу до масиву накопичених емпіричних даних перевірялась за допомогою критерія Кайзера-Мейєра-Олкіна: значення кореляції між фактором та змінними, що входять в його структуру менше 0,5 під час аналізу результатів факторизації не брались до уваги.

За результатами факторного аналізу було визначено сім основних компонентів, що визначають психологічні особливості професійної компетентності старшокласників з низьким рівнем соціальної фрустрованості. Конкретизовані фактори описують майже 70 % дисперсії масиву даних, що свідчить про високу достовірність результатів, отриманих шляхом застосування факторного підходу.

Перший фактор «*Позитивна поведінка*» (13 % дисперсії) вміщує ознаки правильності і адекватності поведінки старшокласників, їх впевненість в собі засвідчує відповідальне ставлення до своїх можливостей; виражений прояв позитивних психофізіологічних станів блокує тривожність, а відповідно засвідчує позитивне відчуття задоволеністю реальним життям. Другий фактор «*Реальний ентузіазм*», пояснюючи 11,7 % дисперсії ознак, визначається такими характеристиками як відсутність прагнення до лідерства, визнання та особистого статусу у майбутній професійній реалізації; ці старшокласники виокремлюють сферу реальної реалізованості завдяки сформованій уважності, доброзичливості, вмінні приймати самостійні рішення; ознаки підлеглості проявляються в поступливості, невпевненості, безініціативності та сором'язливості. Третій фактор «*Незалежність*», пояснюючи 9,6 % дисперсії ознак, відображає характеристики незалежності, що проявляється у самодостатності, самовпевненості та практичності досліджуваних цієї групи; їх інтелектуальна прямотинійність блокує соціальні вміння у сфері професійної реалізації. До четвертого фактору «*Рішучість*» пояснює 9,4 % дисперсії ознак й об'єднує риси самостійності, вміння оперативно приймати рішення, впевненості у собі, віри в свої сили і здібності, вираженого почуття власної гідності та практичності думок та конкретних дій. П'ятий фактор «*Інтелектуальний нігілізм*» (8,7 % дисперсії) визначається домінуючим фоном негативних інтелектуальних станів, які сприяють проявам категоричності і консерватизму мислення та критичної оцінки реальності. Шостий фактор «*Експресивність*» (8,5 % дисперсії), об'єднав такі особистісно-поведінкові ознаки як життєрадісність, енергійність та імпульсивність, які часто супроводжуються невмінням керувати емоціями, а жестикуляція та міміка неприховано супроводжує поганий настрій і негативні емоції. Сьомий фактор «*Комунікабельність*» (8,4 % дисперсії) має найсильніший зв'язок із такими психологічними характеристиками як вміння; значний запас комунікативних вмінь визначають загальний позитивний фон самопочуття.

Подальше застосування факторного аналізу до даних, отриманих у ході констатувального експерименту, мало на меті встановити психологічні особливості професійної компетентності старшокласників з середнім рівнем соціальної фрустрованості.

Визначені фактори описують понад 67 % дисперсії масиву даних. Зокрема, перший фактор «*Відповідальність*» (15% дисперсії), вміщує характеристики старшокласника як добросовісної,

виконавчої та відповідальної і впевненої в собі людини; сформована цілеспрямованість знаходить прояв у соціальній активності та особистісному самоствердженні. До другого фактору «Домінування» (14,8 % дисперсії) увійшли такі ознаки як розвинене почуття власності, непоступливість, самовпевненість і самодостатність, що відображається у їх зневажливому ставленні до власного здоров'я. Третій фактор «Самостійність» (13,7 % дисперсії) узагальнює основні ознаки соціальної компетентності старшокласника, що характеризує особистісну вимогливість до себе та до інших людей, а також сформованих вмінь вмотивованої впевненості, яка реалізується щодо оточуючих та самого себе та сприяє здійсненню реалізованості суб'єкта. Четвертий фактор «Конвенційний тип» (12,4 % дисперсії) супроводжує виражений конвенційний тип професійного спрямування цих старшокласників ознаками консерватизму і залежності, про що засвідчує несформований блок Я-концепції у сфері задоволеності станом цих старшокласників у сім'ї. П'ятий фактор «Стриманність» (11 % дисперсії) характеризується через сформовану обережність, а також через такі ознаки цілеспрямованої поведінки, де проявляється стресостійкість і виражені впевненість щодо власних дій та вчинків.

Виокремлені фактори описують понад 76 % дисперсії масиву даних, що свідчить про високу достовірність результатів. Перший фактор «Емоційний комфорт» (16,3 % дисперсії) увібрав у свій склад ознаки відкритості вираження своїх почуттів та емоцій старшокласників, адже їх головною ознакою є прагнення бути соціально корисним та безкорисливо допомагати усім людям; їх мотиваційна збалансованість відображає стійке домінування позитивної мотивації та спілкування, що проявляється у поведінковій виваженості і уважності. Другий фактор «Конформність», який пояснює 11,7 % дисперсії ознак, окреслює ознаки поступливості і бажання старшокласників підкорятися іншим людям; при цьому рівень інтелекту допомагає бути зібраними і максимально проявляти емоційну організованість мислення, відвертість та природність думок. Третій фактор «Обережність» (11 % дисперсії) за своїм психологічним змістом інтегрує ознаки недовірливості, скептичності та агресивної прямолінійності старшокласників цієї групи. Четвертий фактор «Тривожність» (10,5 % дисперсії) оформлений однойменним показником та підтверджує блокування у цих старшокласників впевненості, врівноваженості та емоційної стійкості. П'ятий фактор «Соціальний тип» (близько 9 % дисперсії) оформлений вираженою професійною спрямованістю із використанням соціальних умінь в спілкуванні та налагодженні контактів, що виражається в активності, гуманності, емпатійності цих учнів; на фоні підвищеного емоційного реагування заявляють про себе негативні вольові стани. Шостий фактор «Експресивність» (8,9 % дисперсії) характеризується вираженою емоційною динамічністю цих досліджуваних; їх відвертість у відносинах, оптимізм та бадьорість духу легко трансформуються у відносини з іншими людьми. Щодо сьомого фактору «Інтелектуальний розвиток» (8,6 %), то він складається з однойменного показника, який засвідчує високий інтелектуальний статус досліджуваних.

Психологічний зміст виокремлених факторів у групі старшокласників із низьким рівнем соціальної фрустрованості показує, що загальний прояв професійної компетентності цих досліджуваних локалізований у вираженій характеристиці «емансипованої самостійності», де на фоні позитивного сприйняття дійсності та реальної самооцінки власних можливостей, можна відмітити своєрідну демонстративність і оптимістичну спрямованість у професійному виборі. До того ж за типом професійного спрямування домінуючу позицію займає «соціальний» та «артистичний» типи.

Старшокласники із середнім рівнем соціальної фрустрованості демонструють зосередженість психологічних факторів у сфері соціальної відповідальності і самостійності, тому їх загальний психологічний портрет можна охарактеризувати через домінуючі ознаки «раціональної відповідальності»: їх відкрита домінуюча позиція в оцінках оточуючого світу сприяє переживанню неперевершеності і надмірного прагнення до успіху й схвалення, що можна розцінювати як закономірність у цьому віковому періоді та етапі професійного становлення. У професійному спрямуванні домінуючу позицію займають «соціальний» і «інтелектуальний» типи.

Психологічний зміст факторного навантаження у групі із високим рівнем соціальної фрустрованості декларує ознаки експресивності, що виявляється у таких показниках як скептичність, інтелектуальна обґрунтованість у прийнятті рішення і обережність, а високі показники емоційного комфорту є стимулом для ефективної професійної реалізації у майбутньому. Виявлені ознаки характеризують старшокласників цієї групи як тривожних і песимістично спрямованих у професійному

виборі, які у загальному вигляді складають загальний психологічний портрет «інтелектуального відчуження». Серед типів професійного спрямування домінуючу позицію займають «реалістичний» та «підприємницький» типи.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Загалом, виходячи з опису психологічного змісту професійних компетентностей в межах рівня прояву соціальної фрустрованості старшокласника, можна висувати, що позитивно-орієнтований фон професійних резервів старшокласників із низьким рівнем соціальної фрустрованості, складає зону розвитку оптимальних умов професійно-безпечного стану особистості, який забезпечить захист її професійних інтересів в реальному та майбутньому часі старшокласників. Також досить інформативними виявилися результати взаємозв'язку рівня соціальної фрустрованості і прояву професійної спрямованості: чим вище рівень соціальної задоволеності старшокласника, тим краще проявляється стійкий професійний вибір у майбутній соціономічній сфері діяльності.

Запропоноване теоретичне обґрунтування професійної компетентності старшокласника в перспективній реальності моделювання його професійної безпеки та представлення емпіричного матеріалу щодо експлікації психологічних резервів професійної безпеки особистості в період вибору нею професії, дає змогу висувати, що професійна безпека особистості як сукупність умов існування суб'єкта майбутньої професійної діяльності та як психологічний стан, що забезпечує захист професійних інтересів людини, є продуктом її реального особистісно-професійного життя, який піддається дослідженню на будь-якому етапі онтологічного розвитку. Тому *перспективами* подальшого вивчення проблеми вважаємо кваліфіковану деталізацію емпірико-діагностичних програм дослідження усвідомлюваних й неусвідомлюваних аспектів професійних резервів старшокласників та різноманітних прикладних програм прогнозування і формування змісту професійної безпеки особистості в межах інших вікових груп.

Список використаних джерел

1. Бююль А. SPSS: Искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей: пер. с нем. / А. Бююль – СПб. : «ДиаСофтЮП», 2005. – 608 с.
2. Кон И.С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
3. Психологія професійної безпеки: технології конструктивного самозбереження особистості [Текст] : колективна монографія / О. Лазорко, Ж. Вірна, Л. Акімова [та ін.] ; за ред. Ж. Вірної. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 588 с.
4. Фельдштейн Д.И. Взаимосвязь возможностей образования и психологических закономерностей развития мотивационно-потребностной сферы личности / Д.И. Фельдштейн. – Психологические проблемы общественно-полезной деятельности подростков. – М. : Просвещение, 1980. – С. 21-29.
5. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон; [пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых]. – М. : Издательская группа «Прогресс», 1996. – 344 с.

References transliterated

1. Bjujul' A. SPSS: Iskusstvo obrabotki informacii. Analiz statisticheskikh dannyh i vosstanovlenie skrytyh zakonornostej: per. s nem. / A. Bjujul' – SPb. : «DiaSoftJuP», 2005. – 608 s.
2. Kon I. S. Psihologija rannej junosti / I. S. Kon. – M. : Prosveshhenie, 1989. – 255 s.
3. Psihologija profesijnoi' bezpeky: tehnologii' konstruktivnogo samozberezhennja osobystosti [Tekst] : kolektyvna monografija / O. Lazorko, Zh. Virna, L. Akimova [ta in.] ; za red. Zh. Virnoi'. – Luc'k : Vezha-Druk, 2015. – 588 s.
4. Fel'dshtejn D.I. Vzaimosvjaz' vozmozhnostej obrazovanija i psihologicheskikh zakonornostej razvitija motivacionno-potrebnoj sfery lichnosti / D.I. Fel'dshtejn. – Psihologicheskie problemy obshhestvenno-poleznoj dejatel'nosti podrostkov. – M. : Prosveshhenie, 1980. – S. 21-29.
5. Jerikson Je. Identichnost': junost' i krizis / Je. Jerikson; [per. s angl.; obshh. red. i predisl. A. V. Tolstyh]. – M. : Izdatel'skaja gruppa «Progress», 1996. – 344 s.

Lazorko O.V. Professional self-determination, reserves and security of the person. *The article represents theoretical grounding and empirical determination of psychological reserves of personality professional safety in its occupational choice period. The main aspects of the suggested research position of theoretical analysis and program development of empirical diagnostic studying are outlined. Theoretical conceptualization of the problem touches consideration of personality professional safety aspects in occupational choice period and experience specifics of social satisfaction of young people as features of personality readiness to improve the quality of professional and personal life in future. Developed program of empirical research, and also complex of used methods of mathematical processing of research results allows concretizing the content of socio-frustration determination of occupational choice in senior school age: the parameters increase sequence of social frustration level is reflected in the change of its psychological features from emancipated independence, rational responsibility, to intellectual estrangement.*

Keywords: *personality professional safety, professional reserves, social frustration, senior pupil.*